

TRAIECTORIA SINUOASĂ A ORGANIZĂRII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI AGRICOL ÎN BASARABIA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Liliana ROTARU
Petru GOLBAN

The sinuous trajectory of the organization of agricultural education in Bessarabia at the end of the 19th century

Summary

The study approaches the initiative of Bessarabian Zemstva, in the second half of the 19th century, of creating in the province three elementary agricultural schools on the estates of the monasteries dedicated to the Holy Places of the East. The authors follow and analyze the sinuous trajectory of the materialization and institutionalization of agricultural vocational education in Bessarabia after the reforms of Alexander II of Russia, and identify the objective and subjective causes of delaying the process by the central imperial authorities for more than 17 years, although agriculture was the main occupation of the inhabitants from here, and Bessarabia has a very important place in the Russian Empire's trade in agricultural products.

Keywords: *agricultural education, agricultural vocational education, elementary agricultural schools, Bessarabian Zemstva, The Assembly of the Gubernial Zemstva of Bessarabia, the Gubernia of Bessarabia, the Tsarist Empire.*

Considerente generale privind agricultura Basarabiei în secolul al XIX-lea

Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus (1812) a produs modificări și dislocări importante în situația politică, economică, socială și culturală a populației din această regiune. Până și unii reprezentanți ai istoriografiei sovietice, apologeți ai „caracterului progresist al alipirii Basarabiei la Rusia”, au fost siliți să recunoască că „țarismul a instaurat [în Basarabia – *n.n.*], la fel ca și în alte periferii ale Rusiei, un regim colonial reacționar, care reprezenta un obstacol mare în calea dezvoltării economice și culturale a periferiilor naționale” (История 1951, 345). Deși multiaspectuală politica, colonială a țarismului în Basarabia, ne propunem să abordăm în acest studiu doar anumite aspecte ale politicii economice a țarismului după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru și unele caracteristici ale economiei regiunii în secolul al XIX-lea – o digresiune absolut necesară, considerăm noi, care să ne permită să estimăm contextul genezei și evoluției inițiativelor guberniale privind învățământul agricol și să identificăm cauzele tergiversării deschiderii școlilor agricole de către autoritățile imperiale centrale, într-o gubernie concepută de țarism ca o colonie agricolă.

În primii ani după anexarea Basarabiei, țarismul a subordonat producția agricolă și, în general, populația regiunii necesităților armatei ruse aflate în plină expansiune, organizând un cordon sanitaro-vamal pe Prut și Dunăre, care de fapt a rupt-o de piețele tradiționale europene, și altul pe Nistru – până în 1831 – prin care a separat-o de piețele ruse (Tomuleț 2012, 67-75).

Dar politica de „izolare”, mai ales economică, a regiunii anexate nu corespundea așteptărilor proprietarilor funciari și a marilor producători ruși, care erau interesați să valorifice cât mai rapid teritoriul nou-anexat și, astfel, optau pentru includerea Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (Tomuleț 2012, 71-72). Opțiunea marilor latifundiari și a burgheziei ruse era explicabilă, din moment ce Basarabia avea unul dintre cele mai fertile soluri și era una dintre cele mai dezvoltate gubernii din centrul imperiului, inclusiv în ce privește nivelul de dezvoltare a relațiilor capitaliste în agricultură, folosirea mașinilor agricole și numărul muncitorilor agricoli (Гросул 1972, 63).

Începând cu anii '30 ai secolului al XIX-lea, Basarabia este rapid inclusă în sistemul pieței interne ruse, determinându-se locul ei în comerțul intergubernial ca unul dintre cel mai important furnizor de cereale, produse animaliere, pomicole și viticole, de tutun, sare și alte mărfuri agricole etc. Pe de altă parte, calmul social relativ, colonizarea masivă a provinciei și consolidarea treptată a relațiilor de piață au facilitat extinderea suprafețelor cultivate și sporirea producției agricole (История 2001, 58). Reforma agrară din 1868 și împrumutarea țăranilor a dat posibilitate acestora să-și întemeieze gospodării solide, modificând raportul dintre proprietatea mare și cea mică, ponderea ultimei crescând de la 32% în 1861, la 54,5% în 1910 (Purici 2012, 46). Din întreaga suprafață cultivată, proprietatea țărănească alcătuia 55,4% și producea circa 47,3% din recolta totală. Marii proprietari dețineau circa 45% din terenurile însămânțate și recoltau circa 53% din producția agricolă totală. Ocupând doar 0,21% din întreg teritoriul Imperiului țarist, Basarabia producea 3% din producția cerealiară a Rusiei (Purici 2012, 47-9). Economia rurală a Basarabiei era destul de diversificată: către începutul secolului al XX-lea, circa 26 000 desetine de pământ erau plantate cu pomi fructiferi, provincia fiind cea mai productivă regiune pomicolă a Rusiei, care exporta fructe proaspete și uscate pe piețele ruse, mai ales (Purici 2012, 49). Viticultura era una dintre ramurile cele mai importante ale economiei basarabene, „vinificatorii regiunii producând mai mult vin decât celelalte gubernii ale Imperiului Rus, luate împreună” (Chirtoagă 2013, 21), Basarabia situându-se pe primul loc după suprafața viilor și producția de vinuri (История 2001, 59). Un loc important în economia rurală a basarabenilor îl ocupau producția de tutun și sericicultura. La începutul secolului al XX-lea Basarabia ocupa locul al patrulea după suprafața cultivată cu tutun și al cincilea după volumul producției (Purici 2012, 50), iar creșterea viermilor de mătase era posibilă datorită condițiilor prielnice de cultivare a plantațiilor de duzi în toată zona dintre Prut și Nistru. Și creșterea animalelor era o ramură importantă, fiind practică de către marii proprietari mai ales pentru export, pe când țăranii creșteau animale doar pentru acoperirea necesităților proprii. Cercetătorul Ștefan Purici consideră că evoluția relativ pașnică a societății și afirmarea relațiilor capitaliste în

economia provinciei ar fi putut transforma Basarabia în una dintre cele mai dezvoltate regiuni agricole ale Imperiului țarist, însă infantilismul relațiilor burgheze, lipsa de capital și de utilaj agricol modern au împiedicat ridicarea agriculturii la nivelul țărilor europene dezvoltate (Purici 2012, 53).

Considerăm că putem completa șirul cauzelor care au conservat agricultura Basarabiei în sfera tradiționalistă și patriarhală, cu o eficiență scăzută în raport cu fertilitatea solurilor și condițiile climaterice favorabile, o agricultură sensibilă la intemperiiile climei (secetă, ploi etc.), a dăunătorilor și a bolilor, cu o cauză foarte importantă și anume lipsa unei educații agricole, organizată pe o bază științifică solidă, instituționalizată în instituții de învățământ cu profil agricol, dar și în asociații științifice sau propagandistice care ar fi diseminat în mediul producătorilor nemijlociți cunoștințele și tehnologiile noi din domeniu, tehnica agricolă modernă și alte produse ale revoluției industriale și noutăți științifice și tehnologice.

În general, în Basarabia se perpetua de secole transmiterea cunoștințelor și abilităților din generație în generație și preluarea modelelor consacrate de tehnici și tehnologii agricole, de rase de animale și soiuri de plante în moment ce agricultura țărilor din Europa Occidentală și America absorbea și implementa tehnici, tehnologii noi și descoperirile științifice, fapt care le permitea occidentalilor să transforme calitativ și cantitativ agricultura, să-i sporească productivitatea, să o raționalizeze și rentabilizeze, astfel încât să acopere necesitățile consumului în creștere de produse agricole (Beaud 2001, 175-177).

Starea tehnico-științifică delăsată a agriculturii Basarabiei (productive datorită fertilității solurilor și condițiilor climaterice prielnice), indiferența și lipsa de receptivitate a autorităților imperiale centrale și locale față de necesitatea imperativă, de altfel, de a implementa noutățile tehnice și științifice în agricultura provinciei și a le disemina printr-o educație agricolă instituționalizată, a fost conștientizată și expusă în epocă, mai ales după reformele de la mijlocul secolului al XIX-lea. Atât deputați ai Adunării Zemstvei Guberniale, în grija cărora se afla educația publică din provincie, cât și funcționarii, care de cele mai deseori aveau studii agricole și înțelegeau necesitatea și beneficiile pe care putea să le aducă o educație agricolă pe bază științifică a populației rurale, au venit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu inițiative pe lângă guvernul imperial, de a deschide instituții de învățământ agricol în Basarabia.

Tradiții ale educației agricole din Basarabia din prima jumătate a secolului al XIX-lea

Deși în prima jumătate a secolului al XIX-lea învățământul profesional din Basarabia a fost puțin dezvoltat (Крaчyн 1985, 81; Moraru 1995, 33; Republica 2010, 393; Danilov 2016, 36), ținând cont de caracterul agrar al provinciei, aici au fost create și înainte de reformele lui Alexandru al II-lea câteva școli agricole. Încă în anul 1826 s-a inițiat deschiderea unei școli de pomicultură și viticultură pe domeniile statului plantate cu viță-de-vie și pomi fructiferi din județul Akkerman. Proiectul de deschidere a unei asemenea școli era determinat de îngrijorarea autorităților în privința situației delăsate a viilor și livezilor care le aparțineau din jurul Cetății Albe. Dar pentru că școala

urma să fie creată din banii obținuți în urma vânzării unei părți din aceste proprietăți, procesul propriu-zis de vânzare fiind de durată, școala a fost fondată abia în anul 1832 (Tomuleț 2011, 155). Instituția urma să admită copiii muncitorilor agricoli de pe domeniul statului, pentru a fi instruiți timp de trei ani să cultive viță-de-vie și puieti. Dar, așa cum consemnează cercetătoarea Maria Danilov, care s-a preocupat în mod special de istoria acestei școli, școala a activat o durată foarte scurtă (ianuarie–decembrie 1833) și a avut și o activitate efemeră (sunt documentați doar doi absolvenți), deși educația agricolă în regiune era imperativ necesară (Danilov 2016, 37).

Inițiativa, deși nereușită, a autorităților de a deschide școli agricole nu a rămas singulară, ori necesitatea de specialiști în domeniul agricol în regiune impune autoritățile țariste să caute căi de soluționare a problemei. Dar abia peste zece ani, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei M. S. Voronțov preconizează să organizeze o școală de pomicultură în scopul „pregătirii practice a grădinarilor”, instituție care va fi deschisă lângă Chișinău în anul 1842 (Tomuleț 2011, 150) și va funcționa până în anul 1891, când i-a fost schimbat profilul, fiind reorganizată într-o școală de vinificație. Deși a fost un proiect ambițios pentru administrația provinciei pentru că Școala Pomicolă din Chișinău trebuia să devină un model pentru alte gubernii ale Imperiului țarist, istoricul Maria Danilov menționează că numărul absolvenților „a fost foarte scăzut în raport cu necesitățile reale ale gospodăriilor agricole din provincie” (Danilov 2017, 46): conform datelor identificate de regretata cercetătoare, școala a produs în anii 1844–1867 doar 87 de absolvenți (Danilov 2017, 46). Deși istoricul Valentin Tomuleț indică un număr de 101 absolvenți (dar pentru anii 1846–1871), care aflăm că erau angajați în dependență de statutul pe care l-au avut în calitate de elevi, în gospodăriile de stat și private (Tomuleț 2011, 154), numărul lor, reieșind din rapoartele ulterioare ale Consiliului Zemstvei Guberniale, considerăm, este foarte mic în raport cu cel al populației Basarabiei, marea majoritate a căreia era angajată în agricultură. Situația atestată ne determină să solidarizăm cu opinia cercetătoarei Maria Danilov și să constatăm că puținul învățământ agricol, instituționalizat în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, nu putea asigura nici pe departe necesitățile agriculturii provinciei.

În a doua jumătate a secolului, împăratul Alexandru al II-lea a demarat „cea mai radicală [formă – *n.n.*] de modernizare a întregului mod de viață a Imperiului Rus” (Tomuleț 2012), care a impulsionat dezvoltarea economico-socială a provinciei¹. Se înregistrează o extindere importantă a suprafețelor cultivate. Astfel dacă în anul 1860 se cultivau 37,8% din teritoriul Basarabiei, în anul 1887 acestea s-au extins până la

¹ *Notă:* Problema impactului reformelor țarului Alexandru al II-lea în Basarabia a fost cercetată, în mod special doar în istoriografia sovietică, iar istoricii din perioada postsovietică nu au arătat o predilecție specială față de această tematică importantă, cu excepția unor istorici, precum dr. Ludmila Coadă sau Valeriu Scutelnic (Coadă 2009; Scutelnic 2007), care au investigat aspecte, segmente ale acestor reforme, fără a stabili impactul lor asupra întregii economii și societăți basarabene. În lipsa unor cercetări estimative obiective a consecințelor reformelor de la mijlocul secolului al XIX-lea în Basarabia, ne vom ghida, în studiul nostru, de concluziile și estimările realizate de istorici din perioada de după 1991 în lucrările cu caracter general sau care au abordat problema tangențial.

61%, iar către începutul primei revoluții rusești – până la 65%. Dezvoltarea extensivă, în mare parte, a agriculturii Basarabiei a contribuit, pentru o anumită perioadă, la creșterea productivității: istorici, care s-au preocupat de aceste aspecte ale istoriei economice, constată faptul că agricultura în anii '80 capătă un caracter mai specializat în cultivarea grâului, viței-de-vie și creșterii pomilor, iar volumul producției de grâu în Basarabia era mai mare decât media guberniilor meridionale (Гросул 1972, 590).

Pe de altă parte, numărul muncitorilor agricoli, angajați în muncile sezoniere la sfârșitul secolului al XIX-lea, deși a crescut gravitând în jurul cifrei de 130 000 de persoane (Гросул 1956, 178; История 2001, 58), nu era unul spectaculos dacă îl raportăm la suprafețele, volumul de muncă și tehnologiile aplicate. Situația este explicată de Armand Goșu, autorul capitolului dedicat istoriei Basarabiei în perioada țaristă: „Istoriei Basarabiei de la origini și până în anul 1998” (История 2001, 58), dar și anterior de către istoricii sovietici Yachim Grosul și Ilie Budak (Гросул 1972, 590), prin faptul că țăranii autohtoni, dispunând de suprafețe de pământ suficiente ca să-și asigure un minim de existență, nu manifestau dorință și interes să se mai angajeze la marii proprietari sau arendași pentru un câștig suplimentar.

Inițiative guberniale de instituționalizare a educației agricole

Succesele agriculturii, mai mult extensive, a Basarabiei au fost de scurtă durată. Progresul tehnic și științific din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și receptivitatea agricultorilor din țările Europei Occidentale și Americii au pus bazele unei agriculturi intensive în aceste state, care, împreună cu extinderea suprafețelor agricole occidentale în țările Americii Latine și a coloniilor lor, a produs la mijlocul anilor '80 o criză agrară mondială (Китанина 2011, 51-53). Fenomenele crizei agrare mondiale, deși au afectat Imperiul Rus puțin mai târziu, cuprinzând anii 1870–1880, au redus din capacitatea de concurență a Basarabiei pe piața europeană a produselor agricole (de grâne, în special), au contribuit la scăderea prețurilor pe piața internă și, desigur, au slăbit potențialul economic al producătorilor agricoli, în general (Китанина 2011, 56). Situația care a afectat agricultura și comerțul cu grâne al Basarabiei a fost semnalată de mai multe ori în publicațiile epocii din Imperiu², dar și din Basarabia.

În acest sens, Mihail Vasilevici Nerucev, o personalitate cunoscută în mediul agronomilor din Imperiul Rus, care s-a stabilit lângă Chișinău în ultimii săi ani de viață, pe lângă faptul că își gospodărea propria fermă agricolă, scria și publica cu regularitate în „Buletinul Zemstvei Basarabiei” diferite studii, articole cu caracter științific sau de popularizare a științei agricole, prezentări de carte științifică în domeniu sau recenzii. În calitatea lui de funcționar al guvernului țarist, fiind secretarul Comitetului Statistic al Basarabiei, a intervenit cu oportunitate de mai multe ori în

² În anul 1879, profesorul Universității din Novorossiysk Robert V. Orbinsky, funcționar la Ministerul Finanțelor al Imperiului Rus, a fost trimis într-o misiune în SUA pentru a studia agricultura și comerțul cu grâne în America de Nord. În urma realizării cu succes a acestei misiuni, R.V. Orbinsky a publicat lucrarea „Comerțul cu cereale al Statelor Unite în America de Nord”, publicată la Sankt Petersburg în 1880, care a avut un impact foarte mare în tot Imperiul, inclusiv în Basarabia.

favoarea modernizării agriculturii Basarabiei. Mihail Nerucev a căutat argumente și a demonstrat necesitatea intervenției instituționalizate în organizarea agriculturii și învățământului agricol în provincie, în scopul menținerii Rusiei, inclusiv a Basarabiei, pe piața internațională a produselor agricole, prin compararea agriculturii basarabene cu agricultura și producția agricolă din SUA, despre care spunea că „noi avem suficient curaj să o numim concurentul nostru” (Неручев 1881, 15).

În anul 1881, Mihail V. Nerucev prezintă și comentează în buletinul Zemstvei, raportul profesorului Robert V. Orbinsky „Cu privire la comerțul cu cereale al Statelor Unite în America de Nord” (Неручев 1881, 15-23). Expunând opiniile autorului despre factorii principali ai succesului producției de cereale și avântului economic al SUA, Mihail V. Nerucev menționează că Orbinsky, fiind originar din sudul Rusiei, face comparații foarte pertinente ale situației agriculturii americane și ale celei din sudul Rusiei, având în vedere aici, mai ales, Basarabia. Susținând opinia lui Robert V. Orbinsky că factorii naturali contribuie în mare parte la productivitatea înaltă a agriculturii americane, Mihail V. Nerucev susține că și clima și solul guberniilor din sudul Imperiului Rus sunt foarte asemănătoare cu cele din SUA, dar în privința soluțiilor Basarabiei și Podoliei, americanii ar putea fi chiar invidioși (Неручев 1881, 19). Dar pe lângă factorii de origine naturală, autorul consideră că trebuie preluat exemplul americanilor, care „au conștientizat importanța practică a științei și sunt deschiși și disponibili să exploateze descoperirile acesteia” (Неручев 1881, 22). Mihail N. Nerucev consideră că doar educația rațională a poporului, diseminarea în rândul producătorilor a cunoștințelor practice, împreună cu cercetarea condițiilor locale – sunt acțiunile prin care Rusia va putea concura cu America pe acest segment de piață (Неручев 1881, 23).

Și dacă în anul 1880 Mihail V. Nerucev încerca să convingă autoritățile despre necesitatea instruirii și educației agricole a populației Imperiului, secretarul Comitetului Statistic din Basarabia revine în anul 1882 cu o altă publicație, care de această dată abordează în mod special importanța educației agricole, organizată într-un sistem instituționalizat de școli agricole. În studiul „Cu privire la învățământul popular agricol”, autorul pune în discuție misiunea și importanța școlilor agricole pentru dezvoltarea ramurii, menționând că școlile existente nu satisfac necesitățile agriculturii (Неручев 1882, 57). Secretarul Comitetului Statistic vine cu câteva propuneri concrete pentru redresarea învățământului agricol, inclusiv axarea educației agricole pe formarea unor abilități practice în baza cunoștințelor științifice teoretice și, în acest scop, învățământul agricol trebuie organizat mai mult prin intermediul lecțiilor *practice* și transferate din auditoriu în câmp, grajd etc. În al doilea rând, în școlile agricole trebuie admiși, cu prioritate, copiii de țărani – cei care, de fapt, vor face agricultură și cărora școala trebuie să le transforme „ideile și părerile lor obscure despre cum se face agricultură” în concepții raționale (Неручев 1882, 60-61, 63).

Nu este greu să ne dăm seama că M. V. Nerucev, încearcă, fie prin forța comparației cu concurentul cel mai important pe piața produselor agricole, fie prin descrierea misiunii școlilor agricole în transformarea agriculturii, să convingă autoritățile țariste despre necesitatea deschiderii și întreținerii unor instituții de învățământ și educație

agricolă în Imperiul Rus și, nemijlocit, în Basarabia și chiar vine cu unele propuneri concrete în baza modelului american, dar ținând cont de specificul local.

De fapt, considerăm noi, insistențele funcționarului Nerucev de a stabili o agricultură raționalizată în baza educației agricole în Basarabia, au fost, posibil, concertate cu inițiativele și chiar insistențele deputaților Zemstvei Guberniale, care de mai mulți ani încercau să convingă autoritățile imperiale centrale să deschidă trei școli agricole elementare în Basarabia, din veniturile moșiilor închinată Locurilor Sfinte din Orient. Opinia noastră se întemeiază pe argumentul că publicația Zemstvei guberniale, care în mod obligatoriu era transmisă la Sankt Petersburg, trebuia să devină o tribună a autorităților locale pentru promovarea ideii și convingerea autorităților centrale imperiale de necesitatea masificării învățământului agricol în regiunile de sud ale Imperiului și, în special, în Basarabia, în primul rând. Și, în al doilea rând, ideile enunțate de Mihail V. Nerucev în publicațiile din buletin sunt în consonanță cu inițiativele legislative ale Zemstvei guberniale și ideile și argumentele expuse de Consiliul de Administrație al Zemstvei în corespondența cu ministerele imperiale.

Pentru a ne susține ideile, vom reveni, la o inițiativă mai veche a autorităților locale de la Chișinău în legătură cu statutul moșiilor din Basarabia închinată mănăstirilor răsăritene. Drept răspuns la demersul Zemstvei guberniale, din 1870, de a le transmite în administrarea ei moșiile închinată de pe teritoriul Basarabiei închinată Locurilor Sfinte din Răsărit³, guvernul imperial adoptă, la 9 martie și 21 noiembrie 1873, hotărâri prin care veniturile de pe aceste moșii urmau a fi administrate de către statul rus, prin intermediul Ministerului de Externe (Сборникъ 1875, 515; Tomuleț 2014, 394), deși Zemstva Basarabiei a pus mare speranță că va obține o importantă sursă financiară, care ar fi putut utilizată pentru completarea bugetului său și realizarea funcțiilor instituției.

Studierea inițiativelor insistente ale Zemstvei de a păstra în Basarabia veniturile de pe moșiile închinată mănăstirilor răsăritene, ne conduce spre concluzia că autoritățile locale nu s-au împăcat cu decizia înaltelor autorități imperiale și căutau argumente în proiectele de dezvoltare rurală, pentru a determina guvernul țarist să-și revadă deciziile cu privire la veniturile de pe moșiile închinată din Basarabia.

La 21 mai 1876, o nouă înaltă hotărâre imperială lăsa administrarea veniturilor de pe moșiile închinată în grija Ministerului de Externe al imperiului, dar, așa cum aducea la cunoștința deputaților celei de-a VIII-a sesiuni ordinare a Adunării Zemstvei Guberniale din ianuarie 1877 guvernatorul Nikolai Șebeko, veniturile de pe moșiile închinată erau strict reglementate pe articole de cheltuieli. Astfel, o parte din aceste venituri trebuia să revină mănăstirilor și bisericilor cărora au fost închinată moșiile, iar cealaltă parte era „[...] destinată construirii și menținerii bisericilor ortodoxe în moșiile din Basarabia, închinată locurilor sfinte din răsărit, pentru crearea și întreținerea în aceste moșii a școlilor teologice, școlilor populare, altor instituții de caritate și aziluri” (Сборникъ 1877, 22-23). Decretul imperial specifica faptul că o

³ Zemstva Basarabiei va primi, de abia prin legea din 1 iulie 1912, dreptul de a dispune de 75% din veniturile închinată mănăstirilor răsăritene din Basarabia (Coadă 2009; 178).

parte a venitului destinat carității se va aloca, mai întâi de toate, școlilor și instituțiilor de caritate sub formă de subvenții și alocații.

Intenționând să determine administrația centrală să distribuie veniturile moșiiilor închinatăe în Basarabia și să exploateze prevederile înaltei hotărâri imperiale în scopul realizării misiunii și atribuțiilor sale, inclusiv dezvoltării rurale a provinciei, la propunerea guvernatorului Basarabiei, Consiliul Zemstvei a solicitat administrațiilor județene să identifice tipurile de instituții caritabile și „folositoare Domnului” care sunt necesare în diferite județe să elaboreze un deviz de cheltuieli care ar fi necesar pentru crearea și întreținerea unor asemenea instituții, precum și ce surse de cofinanțare ar mai putea exista (Сборникъ 1877, 23-24).

Informațiile, solicitate de Consiliul Zemstvei administrațiilor locale, demonstrează seriozitatea intențiilor autorităților guberniale de a deschide instituții de învățământ și sănătate publică care tindeau să convingă autoritățile imperiale centrale că intenționează să cheltuiască foarte chibzuit și rațional sumele care le vor fi încredințate din veniturile moșiiilor închinatăe. Astfel, registrul de informații care urmau a fi colectate de administrațiile locale trebuia să se refere la „[...] numărul de moșii închinatăe care se află în fiecare județ, câte desetine de pământ are fiecare moșie, câte familii de țărani locuiesc pe aceste moșii și cât pământ au în posesie, să se specifice dacă este pădure și câte desetine are” (Сборникъ 1877, 24). În scopul deschiderii instituțiilor de învățământ, de sănătate sau aziluri care să deservească mai multe persoane și să cuprindă o arie cât mai largă, autoritatea gubernială solicita celor județene să colecteze informații despre faptul dacă aceste moșii sunt cumva grupate sau se află una în vecinătatea alteia, „[...] nu mai mult de 20 de verste una de alta” și dacă există vreo moșie care să ocupe un loc central, „[...] adică este așezată la o apropiere nu mai mare de 10 verste de celelalte” (Сборникъ 1877, 24).

Administrația județeană trebuia să informeze Consiliul Zemstvei și dacă moșiile care fac parte dintr-un grup erau situate în diferite județe, astfel încât ele să poată fi grupate în eventualitatea fondării instituțiilor de învățământ, sănătate publică sau aziluri. Informațiile care interesau autoritățile guberniale centrale cuprindeau tot aspectul vieții sociale și spirituale rurale: despre bisericile și alte instituții de cult, despre școli, spitale aziluri etc., precum și starea acestor instituții și fondurile din care acestea erau întreținute. Zemstva județeană trebuia să decidă și să propună argumentat autorităților guberniale centrale ce tipuri de instituții de învățământ sau sănătate publică ar fi necesar de deschis și câte în funcție de numărul posibil de elevi sau pacienți, ce cheltuieli ar trebui pentru fiecare școală și fiecare spital, dacă cele existente au nevoie de alte construcții sau reparații etc. (Сборникъ 1877, 24-25).

În „Raportul cu privire la activitățile Consiliului Zemstvei Guberniale de la 1 noiembrie 1875 până la 1 decembrie 1876” se consemnează faptul că, la data raportării (ianuarie 1877), 5 județe din cele 8 deja prezentase informațiile solicitate, doar că raportorul nu era convins de veridicitatea datelor și a propus o reverificare a informațiilor furnizate, iar când vor fi colectate informațiile din toate județele – urma să se întrunească președinții tuturor administrațiilor județene „[...] pentru o discuție colectivă pe problemele propuse de domnul guvernator al Basarabiei” (Сборникъ 1877, 25).

Nu dispunem de informații dacă au fost sau nu adunate și centralizate informațiile solicitate de Consiliul Zemstvei Basarabiei și dacă s-a ținut adunarea planificată cu președinții administrațiilor județene, dar cert este faptul că, după un an de la prezentarea acestui raport, la 13 decembrie 1878, Zemstva Basarabiei a decis să se adreseze din nou autorităților imperiale centrale cu solicitarea de a deschide pe moșiile din Basarabia, închinat mănăstirilor răsăritene, trei școli agricole, care să fie fondate și întreținute din veniturile acestor moșii (Сборникъ 1879, 91, 102; Вестник 1882, 1). Deputații din Adunarea Zemstvei au decis să deschidă trei școli agricole elementare în satele: Grinăuți (județul Soroca), Căpriană (județul Chișinău) și Purcari (județul Akkerman), proiectându-le cu câte 500 desetine de pământ pentru organizarea a câte o fermă agricolă didactică pe lângă fiecare instituție (Coadă 2009, 114).

Se pare că acest demers a rămas fără vreo atenție din partea autorităților centrale, astfel încât, în baza raportului Consiliului Zemstvei Basarabiei pentru anul 1880, Adunarea Zemstvei decide să înainteze guvernului țarist un nou demers, prin care solicita acestuia distribuirea unei părți din veniturile mănăstirilor închinat pentru a fi cheltuite după cum prevede Înalta Hotărâre Imperială din 21 mai 1876: să se finanțeze construcția și întreținerea unui azil pentru alienați în orașul Chișinău și a trei școli agricole elementare pe teritoriile acestor moșii. Demersurile insistente ale zemstvei guberniale au determinat autoritățile centrale să identifice o cale de soluționare a problemei, dar în așa fel încât zemstva să nu primească sau să i se aloce o parte cât mai mică din veniturile mănăstirilor închinat din Basarabia. Ministerul de Interne anunța la 5 octombrie 1881 că zemstvei nu i se pot aloca resurse financiare din sursa indicată, or, așa cum prevede Înalta Hotărâre Imperială din 21 mai 1876, aceste venituri pot fi utilizate doar pentru construcția și întreținerea instituțiilor de caritate și „utile Domnului” exclusiv pe teritoriile moșiilor închinat și nu în alte localități (Вестник 1882a, 189-190).

În ce privește școlile agricole, aflăm din raportul Consiliului Zemstvei Basarabiei, prezentat în decembrie 1880 Adunării de legislatura a XII-a a zemstvei guberniale că, drept răspuns la solicitarea guvernatorului Basarabiei din 16 septembrie 1880 cu privire la fondarea a trei școli agricole elementare, care să fie create și întreținute din veniturile moșiilor închinat, Ministrul Patrimoniului Statului, care primise de la ministrul de interne acest demers, a solicitat și opinia Ministrului Învățământului Public cu privire la cota parte din veniturile din sursa indicată pe care ultimul ar putea să o ofere pentru crearea și întreținerea școlilor agricole proiectate de Zemstva Basarabiei. La rândul lui, Andrei Saburov, ministrul învățământului public, se disculpă tacticos pentru că nu va aloca resursele solicitate de guvernatorul Basarabiei, invocând faptul că, în momentul receptării cererii acestuia din urmă, ministerul examina deja un alt demers, parvenit, de data aceasta, din partea tutorelui Districtului Educațional Odesa⁴ (din care făcea parte și gubernia Basarabia), prin care ultimul solicita ministerului să aloce o sumă de 130 000 ruble – pentru deschiderea școlilor populare și 30 000 ruble

⁴ Tutorele Districtului Educațional, funcționar public cu foarte largi atribuții executive și dispozitive în domeniul învățământului, figura centrală a politicii educaționale a Imperiului Rus în districtul încredințat.

anual pentru întreținerea școlilor populare funcționale de pe moșiile închinat de Basarabia, din același fond al veniturilor mănăstirilor închinat. Ministrul Saburov invocă faptul că Ministerul Învățământului Public are nevoie de acceptul împăratului pentru a discuta chestiunea despre utilizarea cât mai rațională a părții veniturilor de pe moșiile închinat pe care o administrează. Abia după ce va obține această înaltă permisiune, ministrul va putea da un răspuns guvernatorului Basarabiei (Вестник 1881, 14).

Autoritățile guberniale încă nu s-au dezis de ideea deschiderii azilului pentru alienați și a celor trei școli agricole elementare și zemstva va înainta demersuri repetate către guvernul imperial la 23 ianuarie 1881 și 18 ianuarie 1882, pentru a obține permisiunea, dar și resursele financiare din veniturile mănăstirilor închinat pentru a deschide azilul și cele trei școli agricole (Вестник 1882, 1; Вестник 1882a, 190), întemeiate pe următoarele argumente: „1. Locuitorii moșiilor din Basarabia, închinat Locurilor Sfinte din Răsărit, nu au mai multe drepturi asupra alocațiilor din veniturile acestor mănăstiri decât ceilalți locuitori ai guberniei, deoarece, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, când moșiile au fost închinat acestor mănăstiri, o bună parte a lor erau nepopulate și locuitorii s-au așezat pe aceste pământuri ulterior; 2. În actele de închinare a moșiilor nu se amintește de vreun drept exclusiv al locuitorilor lor asupra veniturilor sau alocațiilor din veniturile moșiilor, dar se indică doar faptul că instituțiile caritabile trebuie întreținute de mănăstirile cărora le-au fost închinat aceste moșii; 3. În aceste instituții, conform acelorași documente, pot fi acceptate persoane indiferent de statutul și locul lor de trai” (Вестник 1882a, 190). Mai mult decât atât, susțin deputații, „Zemstva consideră că nu este în interesul său și nu poate accepta propunerea ministerului de a renunța la construcția unui azil pentru alienați, finanțată din veniturile de pe moșiile închinat, pentru că există venituri de pe aceste moșii, care trebuie cheltuite tocmai în acest scop (Вестник 1882a, 190).

În așa mod, documentul ne determină să apreciem insistența și curajul deputaților Zemstvei Basarabiei, fundamentate pe efortul intelectual al președintelui consiliului acesteia A.M. Cotruță, care încă în anul 1875 a elaborat un studiu despre drepturile Zemstvei Basarabiei asupra veniturilor de pe moșiile închinat (Сборникъ 1875, 483-517) și care nu au renunțat la proiectele lor de a păstra veniturile de pe moșiile închinat în Basarabia și de a ușura viața producătorului agricol, printr-o educație agricolă și de sănătate. Dar dacă Ministerul de Interne a fost convins că azilul de alienați poate fi construit la Chișinău, instituția imperială nu era dispusă să cedeze veniturile moșiilor închinat Zemstvei Basarabiei și, pentru a tergiversa luarea unei decizii în favoarea Basarabiei, solicită repetat autorității guberniale „[...] mai multe informații detaliate și cu amănunte, care să constituie dovezi pentru judecățile expuse în raportul Zemstvei” (Вестник 1882a, 190). Totodată, ministrul rus solicită Zemstvei să stabilească minimumul sumei necesare pentru deschiderea azilului în orașul Chișinău, dar anunță Zemstva că și în cazul în care guvernul țarist va aproba alocarea unei părți din veniturile moșiilor închinat pentru proiectele guberniale, acestea vor fi insuficiente pentru întreținerea azilului, mai ales că Zemstva solicită resurse financiare și pentru deschiderea unor școli agricole.

Consiliul Zemstvei, acumulând informațiile solicitate de Ministerul de Interne, le-a prezentat în calitate de argumente adunării de legislatura a XIII-a a Zemstvei Guberniale din aprilie 1881, convingând deputații să insiste asupra satisfacerii revendicărilor lor în privința veniturilor de pe moșiile închinat. Solicitarea a fost expediată către guvernul țarist la 18 ianuarie 1882, consiliul menționând că „[...] informațiile expediate nu pot fi puse la îndoială, mai ales că este mare nevoie de a satisface necesitățile guberniei în ce privește diseminarea cunoștințelor agrare în mediul populației rurale prin deschiderea școlilor agricole, precum și de a construi un azil pentru alienați” și, oricât de mici vor fi alocațiile guvernului central, Zemstva va participa financiar în realizarea proiectelor inițiate, pentru că deși instituțiile educațională și de sănătate, care vor fi create din aceste venituri, vor putea deservi un număr mic de locuitori ai guberniei, totuși „[...] crearea școlilor agricole pentru copiii agricultorilor, deși în ritmuri lente, dar cu fiecare an vor disemina cunoștințele științifice agricole în mediul populației rurale a guberniei” (Вестник 1882a, 192). Zemstva solicită Ministerului de Interne să aloce „[...] în primul rând, o tranșă de 136 mii r. [ruble – *n.n.*] pentru construirea azilului pentru alienați și, în rândul al doilea, anual minimum câte 12 mii pentru întreținerea lui, în așa fel încât din restul capitalului care rămâne restant din extragerea acestor sume, aproximativ de 60 mii r. să se aloce pentru construirea a cel puțin două școli agricole, iar restul să fie transferat în titluri purtătoare de dobândă, dobânzile anuale din care, împreună cu veniturile de pe moșiile indicate, să fie cheltuite pentru întreținerea școlilor agricole” (Вестник 1882a, 191-192).

Abia la 8 mai și 26 iunie 1882, directorul Departamentului Agricultură și Industrie Rurală al Ministerului Patrimoniului Statului expediază, pe numele președintelui Consiliului Zemstvei A. M. Cotruță, două avize la solicitările repetate ale administrației guberniale, prin care anunță Zemstva Basarabiei că în urma consultărilor dintre Ministrul Patrimoniului Statului, Ministrul de Interne și Ministrul Învățământului Public care administrează câte 1/3 dintr-o jumătate a veniturilor moșiilor închinat, destinate, conform Înaltei Hotărâri din 21 mai 1876, construirii și întreținerii bisericilor, școlilor și instituțiilor caritabile în gubernie, s-a decis că Ministerul de Interne, va aloca din veniturile menționate, suma necesară pentru instituirea și întreținerea unei școli agricole elementare și Ministerul Învățământului public va cotiza pentru încă două școli de acest tip (Вестник 1882, 1-2). Totodată, reprezentantul guvernului țarist menționa faptul că mărirea alocațiilor va fi stabilită doar după examinarea statutului, statelor de personal ale școlilor proiectate și a devizului de cheltuieli planificate pentru deschiderea școlilor indicate (Вестник 1882, 2). Guvernul țarist, care percepea guberniile naționale ca sursă de venituri pentru bugetul imperial, care trebuiau să fie întreținute cu cât mai puține investiții și cheltuieli, a dispus calcularea cu exactitate a volumului veniturilor de pe moșiile închinat pe care guvernul rus să-l distribuie pentru realizarea acestui proiect de educație agricolă în Basarabia. În acest scop, ministrul patrimoniului statului a delegat în provincie pe inspectorul agricol, consilierul de stat Nicolai P. Moskalsky⁵, pentru a cerceta moșiile pe teritoriul cărora se planifica

⁵ Nicolai P. Moskalsky (1832–1903) – consilier de stat și inspector pentru agricultură și educație agricolă al Cancelariei imperiale, organizator al învățământului agricol în Imperiul Rus.

deschiderea școlilor agricole elementare și pentru a stabili suprafețele din terenurile agricole ale acestor moșii care pot fi alocate școlilor pentru organizarea gospodăriilor didactico-practice (Вестник 1882, 2).

În cadrul sesiuni extraordinare a Adunării Zemstvei Guberniale a Basarabiei din 6-9 septembrie 1882, convocată pentru a desemna delegații care vor participa la încoronarea lui Alexandru al III-lea, Consiliul Zemstvei a prezentat deputaților adunării un raport - „Cu privire la deschiderea școlilor agricole” (Вестникъ 1882, 1-39). Acest raport conținea argumentul pentru deschiderea școlilor agricole în Basarabia, un proiect de statut pentru cele trei școli proiectate pe moșiile Grinăuți, Cucuruzeni și Purcari, precum și statele de personal și un deviz de cheltuieli necesare pentru deschiderea și întreținerea anuală a școlilor și nu era altceva decât un răspuns la avizul Ministerului Patrimoniului Statului, care condiționa inițierea procesului de fondare a școlilor agricole.

În aceste condiții, Consiliul Zemstvei a elaborat într-un termen destul de scurt documentele și calculele necesare și le-a suspus discuției în Adunarea Zemstvei pentru a le expedia din nou autorităților țariste centrale. Argumentele Consiliului Zemstvei cu privire la necesitatea deschiderii în Basarabia a celor trei școli agricole elementare și importanța lor pentru dezvoltarea învățământului popular și a agriculturii în Basarabia, în general, pornesc de la constatarea că Basarabia este o gubernie populată în mare parte de agricultori, cu excepția celor câteva orașe. Această categorie socială, susține raportorul consiliului, are mai puțin dezvoltată aspirația de a se autoperfecționa, iar utilitatea studiilor este percepută de ei doar în cazul în care cunoștințele acumulate le ajută să-și îmbunătățească modul de viață prin muncă fizică, altfel ei consideră studiile drept o pierdere de timp și de bani. În așa fel țăraniile noastre, deși nu sunt împotriva educației instituționalizate, dar nici nu optează pentru studii. Dar, ținând cont de faptul că cei mai buni absolvenți ai școlilor de două clase nu aveau posibilitatea de a-și continua studiile, care să corespundă modului de viață rural, acești absolvenți nu-și găseau utilitate în sate și se pierdeau, devenind fie vagabonzi, fie pribegi. „Este suficient un singur exemplu, ca țăranul nostru să se opună școlarizării copiilor lui”, se menționa în decizia consiliului. Fără școală, susțineau funcționarii Zemstvei guberniale, este imposibil să convingi populația despre utilitatea cunoștințelor științifice și a noilor tehnologii. Mai ales că nici școli nu erau suficiente. Conform datelor prezentate în raportul Consiliului Zemstvei în ianuarie 1882, Basarabia avea o populație de circa 11 011 09 locuitori și doar 413 școli, cu o școlarizare de doar 3,04 % din populația masculină și 0,9% din populația feminină (Вестникъ 1882, 5-6). Doar aceste școli populare sătești nu pot contribui nici într-un fel la diseminarea cunoștințelor agricole, la îmbunătățirea metodelor de gospodărire agricolă și, în general, la creșterea nivelului de trai al populației guberniei, chiar dacă numărul lor va crește. Zemstva Basarabiei era încredințată că populația rurală trebuie convinsă de avantajele studiilor, iar acest lucru poate fi făcut doar printr-un învățământ agricol în școli elementare agricole, unde elevii, selectați din mediul rural, vor fi instruiți în timpul orelor practice și unde ei vor obține cunoștințe din diferite domenii agricole. Iar în condițiile climatice ale Basarabiei, în care roada nu este întotdeauna asigurată, populația, puțin instruită

și deschisă pentru a adopta noutăți în ale agriculturii, aceasta ar putea fi convinsă să producă și alte culturi agricole, să utilizeze tehnică și să implementeze tehnologii agricole care le-ar îmbunătăți modul și nivelul de viață și să producă nu doar pentru consumul propriu, dar și pentru piață, așa cum s-a întâmplat în Franța, Germania, Austria (Вестникъ 1882, 6-8). Consiliul Zemstvei considera că, deoarece soluțiile Basarabiei, aproape pe toată întinderea ei, sunt favorabile practicării pomiculturii, legumiculturii, viticulturii, tutunăritului, sericiculturii, creșterii animalelor, plantelor etc., școlile agricole trebuie să ofere cunoștințe din toate ramurile agriculturii, dar, aproape în exclusivitate, în baza lecțiilor practice. Conștientizând că penuria financiară, dar și lipsa personalului didactic calificat nu permite deschiderea unui număr de școli necesar în toată Basarabia, consiliul propunea să se deschidă trei școli în trei zone agricole, care cultivă culturi agricole asemănătoare: o școală într-unul dintre județele Hotin, Soroca și Iași, alta în județul Chișinău sau Orhei și a treia, într-unul dintre județele Bender, Cetatea Albă sau Ismail (Вестникъ 1882, 10).

Pentru ca școlile agricole să devină centre de instruire și diseminare a cunoștințelor și abilităților agricole practice, consiliul considera că fiecare școală trebuie să aibă o capacitate de instruire a nu mai puțin de 80 de copii (cu o admitere de 20 de copii anual) (Вестникъ 1882, 17), să aibă cel puțin 500 de desetine de pământ, cu inventar adecvat, ateliere meșteșugărești care să producă unelte agricole, să se organizeze pe lângă fiecare școală câte o stație meteorologică, astfel încât școala să-și fie autosuficientă, să funcționeze în mod independent și să poată pregăti un număr de absolvenți care să acopere necesarul agriculturii Basarabiei (Вестникъ 1882, 12-15). Încă în decembrie 1878, Adunarea Zemstvei a hotărât deschiderea a trei școli agricole elementare: câte una în satele Grinăuți, județul Soroca, Căpriană, județul Chișinău, și moșia Purcari din județul Cetatea Albă, fiecare dintre ele cu câte 500 de desetine pentru organizarea unei gospodării agricole cu scop didactic, care trebuiau transmise școlilor către data de 23 aprilie 1883 (Вестникъ 1882, 15, 40). Dar deoarece pentru mănăstirea Căpriană rămânea, în urma unui asemenea partaj, doar 280 de desetine de pământ arabil, din care mănăstirea nu ar fi putut exista, consiliul a decis să organizeze a treia școală agricolă elementară pe moșia satului Cucuruzeni, o localitate situată în proximă apropiere de centrul județului Orhei și o zonă prielnică pentru practicarea viticulturii, pomiculturii, tutunăritului și cultivării grâului (Вестникъ 1882, 12-15). Localitățile identificate de Zemstva Basarabiei în calitate de reședință pentru școlile agricole elementare au fost inspectate de către președintele Consiliului Zemstvei, împreună cu delegatul de la Sankt Petersburg, consilierul de stat Nicolai P. Moskalsky, care a aprobat alegerea Zemstvei (Вестникъ 1882, 40), dar au constatat că, deoarece în aceste moșii nu există construcții din piatră, care ar putut fi folosite în calitate de clădire a școlii cu spațiile necesare didactice, să se propună spre aprobare în devizul de cheltuieli o sumă (22 000 ruble) pentru a ridica clădirea școlii și câteva construcții auxiliare necesare (Вестникъ 1882, 17). În general, Consiliul Zemstvei a elaborat un deviz al cheltuielilor necesare pentru crearea și întreținerea școlilor agricole elementare în cele trei localități cu finanțare din fondul veniturilor de pe moșiile închinat, calculând că pentru construcția clădirilor este nevoie de câte 32 000 de ruble pentru

fiecare școală, iar începând cu anul 1883, școlile vor avea nevoie pentru întreținere din fondurile veniturilor moșiilor închinat de încă câte 14 000 de ruble anual (Вестникъ 1882, 19-20).

Așa cum le-au cerut autoritățile imperiale, consiliul a elaborat un dezin pentru întreținerea școlilor și un proiect al statelor de funcțiune pentru cele trei școli agricole elementare. Executivul Zemstvei a estimat că pentru întreținerea fiecărei școli va fi nevoie de o sumă egală cu 15 880 ruble, inclusiv 14 000 ruble urmau a fi acoperite din veniturile moșiilor închinat și restul 1880 ruble din veniturile pe care le va obține școala din activitățile agricole la ferma școlii (Вестникъ 1882, 27). În suma totală, calculată pentru întreținerea școlii, erau incluse în primul rând cheltuielile pentru serviciile personalului care va asigura procesul didactic și instructiv. Pentru salariile personalului fiecărei școli, alcătuit din director, profesorul de religie, trei profesori care urmau să asigure predarea disciplinelor de specialitate și a celor generale și un econom cu atribuții de administrator al fermei școlii, Consiliul Zemstvei a calculat că era necesară anual o sumă de 6 600 ruble (Вестникъ 1882, 26). Salariile, pe care preconiza consiliul să le achite personalului școlilor agricole elementare din Basarabia, erau, comparativ cu cele din alte gubernii sau școli din imperiu destul de atractive. În general, salariile cadrelor didactice în Imperiul Rus erau foarte variate și depindeau de mai mulți factori, inclusiv de instituția care achita salariul, de nivelul învățământului în care era angajată persoana, de gubernia în care se afla școala în care presta servicii profesorul etc. Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea salariul anual al unui învățător de zemstva din guberniile centrale ale Rusiei era de 155 de ruble⁶, în unele gubernii chiar de 100 de ruble anual, iar salariul unui învățător în școlile parohiale varia de la 180 la 360 ruble anual (Вепренцева 1013, 159). Dacă ținem cont de faptul că un profesor universitar dintr-o instituție superioară din capitala Imperiului Rus avea un salariu anual de circa 4 000 de ruble (Гаков 2007, 254-256), salariul, planificat de zemstvă pentru un învățător de discipline generale sau de specialitate era de 1200 ruble anual (800 de ruble salariul de funcție și încă 400 ruble pentru mese) (Вестникъ 1882, 26). Presupunem că un asemenea salariu atractiv, completat de privilegiul de a locui într-o casă/apartament închiriat de școală, urmărea scopul să motiveze profesioniștii în agricultură din imperiu să se angajeze la școlile agricole din Basarabia.

În afara cheltuielilor pentru salarizarea personalului școlilor, dezinul, elaborat de Consiliul Zemstvei, presupunea și anumite cheltuieli pentru întreținerea anuală a fiecărei școli (crearea bibliotecii, cumpărarea literaturii didactice, întreținerea elevilor,

⁶ Pentru a judeca despre capacitatea de cumpărare a acestor salariați, menționăm faptul că la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea un funt (aproape jumătate de kilogram) de carne de vițel costă 14 copeici, o pâine neagră – 1-5 copeici, o pâine din grâu – 3-5 copeici, iar din produsele considerate delicatose: cacao – 1,80 ruble, cafeaua – 50-70 de copeici etc. În ce privește mărfurile industriale: un costum pentru bărbați costa circa 35-40 de ruble, iar un palton din blană naturală circa 60 de ruble (Гаков 2007, 254-256). În Basarabia, la momentul discutării Statutului școlilor agricole, Consiliul Zemstvei indica prețurile pentru cumpărarea inventarului agricol și a vitelor pentru ferma școlii, de unde aflăm că o oaie costa pe piață 6 ruble, o vacă – 50 de ruble, 1 bou – 50 de ruble și 1 cal – 60 de ruble (Вестникъ 1882, 18).

angajarea servitorilor, asigurarea, încălzirea și iluminatul etc.) în sumă de aproximativ 9 280 de ruble (Вестникъ 1882, 26). În așa mod, condițiile impuse de guvernul țarist pentru a permite Zemstvei Basarabiei să deschidă cele trei instituții de învățământ au fost îndeplinite, Zemstva prezentând Ministerului Învățământului, inclusiv un proiect de statut al celor trei școli agricole (se repetă) de la Grinăuți, Cucuruzeni și Purcari, cu reglementarea detaliată a procesului de organizare și funcționare a instituțiilor, a statutului elevilor și cadrelor didactice, și cu indicarea disciplinelor generale și de specialitate care vor fi predate elevilor școlilor (Вестникъ 1882, 20-26).

Deși Zemstva reușise într-un termen foarte scurt (mai-august 1882) să realizeze indicațiile Ministerului Patrimoniului Statului și să le discute în ședințele Adunării Zemstvei (ședința extraordinară din septembrie și cea ordinară din ianuarie 1883), aflăm, din raportul consiliului, prezentat adunării de legislatura a XIV-a a Zemstvei din ianuarie 1883 că demersurile înaintate guvernului țarist au fost soluționate parțial. Consiliul de Miniștri a aprobat statutul și statele de personal ale școlilor, astfel Zemstva obținând permisiunea de a le deschide, dar problema alocării sumelor calculate de Zemstva Basarabiei din fondurile mănăstirilor închinată, fără de care nu se puteau demara lucrările de organizare a școlilor agricole la Grinăuți, Cucuruzeni și Purcari, nu a putut fi soluționată, susținea guvernul țarist, pentru că problema respectivă era condiționată de către Ministerul de Interne și cel al Învățământului de soluționarea problemei alocării, din aceleași fonduri, a unor sume pentru crearea și întreținerea azilului de alienați la Chișinău. (Вестник 1883, 1-2, 1-2). În așa fel, crearea școlilor agricole a fost din nou amânată pentru o perioadă nedeterminată.

Trebuie să apreciem perseverența deputaților Zemstvei, care au optat pentru deschiderea și întreținerea acestor școli exclusiv din fondurile moșiilor închinată din Basarabia. Prezența stăruitoare a Zemstvei pe lângă guvernul țarist a continuat și în cadrul adunării de legislatura a XVI-a din ianuarie 1884. Unii deputați considerau că deschiderea școlilor nu trebuie condiționată de obținerea alocațiilor din fondurile moșiilor închinată. Și chiar guvernatorul Basarabiei invita adunarea să aprobe că cele două procese - construcția școlilor, dar cu investiții din bugetul Zemstvei, și demersurile către guvern în vederea transferării banilor - să deruleze paralel, deoarece susținea acesta „dacă deja a fost conștientizată necesitatea și utilitatea creării acestor școli în Basarabia [...], Zemstva își va recupera, mai devreme sau mai târziu, banii din fondurile moșiilor închinată” (Вестник 1885, 1-2, 176).

Majoritatea deputaților însă au expus opinia că „[...] această problemă nu are nimic în comun cu cea a azilului de alienați, pentru că școlile vor fi deschise, așa cum s-a planificat, chiar pe teritoriile moșiilor închinată, astfel respectându-se ad litteram Înalta Hotărâre din 1876; sumele necesare fondării și întreținerii acestor școli trebuie eliberate de Ministerul Învățământului Public și nu de Ministerul de Interne, pentru că Ministerului Învățământului i-au fost repartizate 2/5 din fondurile indicate, care trebuie utilizate exclusiv pentru crearea școlilor pe moșiile închinată din Basarabia. Guvernul, care deja a aprobat statutul, a propus ca școlile să fie finanțate de la bugetul de stat; dar Basarabia are mijloacele ei în acest scop, mijloace care provin din bunăvoința donatorilor ce le-au alocat pentru deschiderea de școli exclusiv. Cu toate

acestea, până în prezent, nu poate fi îndeplinită voința sfântă a lor” (Вестник 1884, 1-2, 185-186). Ținând cont de dreptul Basarabiei asupra fondurilor mănăstirilor închinat, deputații au decis să solicite soluționarea cât mai grabnică a acestei probleme și să insiste asupra lipsei impedimentelor în acest sens.

Căderea drastică a prețurilor la grâu și sistarea aproape totală a comerțului Basarabiei cu această marfă către începutul anului 1885⁷, fenomen care a afectat întreag Imperiul Rus (Вестник 1885, 1-2, 124-125), a oferit Zemstvei un motiv solid ca să mai amintească încă o dată guvernului central că „demersurile noastre cu referire la deschiderea școlilor agricole elementare rămân fără aprobare de mai bine de 6 ani”, iar o agricultură, așa cum era cea a regiunii „[...] foarte puțin tehnologizată, cu producători cărora le lipsesc cele mai elementare cunoștințe agricole științifice, în care lipsește cu desăvârșire o educație agricolă în școli agricole și ferme experimentale, la care se adaugă pământurile, în mare parte, secătuite”, nu poate rămâne concurențială. Deputații Zemstvei erau absolut convinși că „[...] pentru a ieși din situația în care ne-am pomenit recent este absolut necesar și de mare urgență deschiderea școlilor agricole cu ferme experimentale, de la care am putea aștepta rezultatele dorite în viitorul mai mult sau mai puțin depărtat” (Вестник 1885, 1-2, 128).

Parcursul sinuos al celor trei școli agricole elementare din moșiile închinat mănăstirilor răsăritene se va apropia de final abia către anul 1892. În raportul despre activitatea executivului Zemstvei, acesta din urmă comunică Adunării ordinare de legislatura a XXIV-a din ianuarie 1893 că „[...] pe parcursul anului 1892 aproape toate lucrările de construcție [a clădirilor celor trei școli agricole le la Grinăuți, județul Soroca, Cucuruzeni, județul Orhei, și Purcari, județul Akkerman – *n.n.*] au fost încheiate, dar, către ziua publicării acestui raport, încă nu au fost calculate cheltuielile” (Бессарабское 1893, 509) pentru a fi expediate guvernului central. Iar deja la următoarea sesiune ordinară a Adunării Zemstvei Guberniale din 1894, consiliul raporta despre faptul că, până la 1 octombrie 1893, Zemstva a cheltuit pentru construcția clădirilor școlilor, a dependențelor gospodărești și pentru întreținere 98 960 ruble, (cu o rezervă de 15 707 ruble), precum și faptul că Ministerul Învățământului Public și Ministerul de Interne au alocat partea veniturilor moșiilor închinat negociate de Zemstva Basarabiei pentru construcția celor trei școli agricole elementare (Бессарабское 1893a, 36-37). Deși executivul Zemstvei consemna faptul că au mai rămas dependențe sau alte clădiri nefinisate sau chiar nici începute a fi construite, școlile erau gata să primească elevii de la 1 noiembrie 1893.

⁷ La începutul secolului XX, Basarabia producea 2,5% din cantitatea totală de cereale realizate de guberniile europene ale Imperiului Rus, în timp ce exportul ei constituia 10-14% din exportul de cereale al întregii Rusii. Balanța comercială a Basarabiei era una excedentară. De exemplu, în anul 1900, în provincie au fost importate mărfuri în valoare de 1,8 milioane ruble, iar de aici s-au exportat produse în valoare de 7,5 milioane ruble (Purici 2012).

Concluzii

Inițiativa argumentată a deschiderii celor trei școli agricole elementare în Basarabia aparține Zemstvei Guberniale a Basarabiei, care, conștientizând necesitatea organizării și susținerii învățământului agricol într-o gubernie agricolă, a discutat și aprobat această inițiativă pentru prima dată, în ședința Adunării Zemstvei Guberniale din 13 decembrie 1878, pentru a fi înaintată administrației imperiale, cărora le aparțineau atât prerogativa aprobării deschiderii instituțiilor de învățământ, inclusiv profesionale, cât și fondurile din care se puteau deschide și întreține aceste instituții agricole. Ideea deschiderii școlilor agricole elementare în Basarabia, considerăm, a fost determinată atât de necesitatea impetuoasă a instituționalizării educației agricole a populației rurale din Basarabia în condițiile progresului științei, a tehnicii și tehnologiilor agricole și reducerii capacității de concurență a produselor agricole basarabene pe piața europeană, cât și de factori de natură subiectivă. Investigarea documentelor Zemstvei Guberniale ne-a condus la concluzia că această necesitate obiectivă și imperativă de edificare a învățământului profesional agricol în Basarabia a coincis cu necesitatea soluționării altei probleme, la fel de importante pentru Basarabia și mai ales pentru realizarea misiunii și atribuțiilor Zemstvei Guberniale. Este vorba despre veniturile moșiilor din Basarabia închinată Locurilor Sfinte din Răsărit, care, în conformitate cu Înalta Hotărâre imperială din 21 mai 1876, au fost date în administrarea Ministerului de Interne al Imperiului Rus, dar cu mențiunea că 2/5 din aceste fonduri (în anul 1884 acestea constituiau 240 000 ruble anual) trebuiau cheltuite pentru crearea și întreținerea instituțiilor bisericești, a instituțiilor de caritate și de educație „agreate de Domnul” pe teritoriul moșiilor respective. Cu toate acestea, doar Sfântul Sinod, căruia i-a revenit o parte din aceste 2/5 ale fondului respectiv, au fost cheltuite conform misiunii stipulate în Înalta Hotărâre imperială. Ministerul Învățământului Public și Ministerul de Interne însă nu au investit nicio parte din cotele lor în Basarabia. Pentru a atrage aceste resurse în Basarabia și a le utiliza conform destinației indicate în legislația imperială, Zemstva Basarabiei inițiază două proiecte de dezvoltare: unul de creare a unui azil de alienați la Chișinău și altul de creare a trei școli agricole pe teritoriul moșiilor închinată. Examinarea corespondenței dintre instituțiile guvernamentale și cele guberniale ne induc spre concluzia că, din cauza legării acestor două proiecte prin aceeași sursă de finanțare, guvernul țarist a avut ocazia să producă intenționat mai multe confuzii și argumente, nu întotdeauna întemeiate, pentru a tergiversa soluționarea problemei cheltuirii veniturilor de pe moșiile închinată, care aparțineau de drept populației Basarabiei și, implicit, a creării școlilor agricole elementare.

Astfel, au trebuit aproape 15 ani ca inițiativa Zemstvei Guberniale de creare a celor trei școli agricole elementare (1878) să obțină contur către 1892, prin obținerea permisiunii autorităților imperiale centrale de a fonda aceste instituții de învățământ agricol pe moșiile închinată Locurilor Sfinte și a promisiunii de a fi finanțată construcția clădirilor și dependențelor, precum și achitată anual întreținerea acestor școli din veniturile moșiilor mănăstirești.

Din documentele identificate și analizate cu privire la procesul de creare a celor trei școli agricole din Basarabia observăm că procesul de creare a trei școli agricole elementare în Basarabia a fost unul foarte îndelungat și trecut prin mai multe etape,

care nu întotdeauna pot fi clar delimitate cronologic, pentru că procesele, demarate în prima etapă, puteau continua până la soluționarea lor și în celelalte, dar cu o intensitate redusă, cedând locul altor procese care au caracterizat etapa respectivă esența căreia este de altă natură.

Etapa identificării și conceptualizării argumentelor care trebuiau să convingă autoritățile imperiale centrale de necesitatea și utilitatea deschiderii celor trei școli agricole elementare din contul veniturilor moșiilor din Basarabia închinată Locurilor Sfinte din Răsărit, venituri care aparțineau de drept Basarabiei și care, deși administrate de ministerele țariste, trebuiau legal cheltuite pentru crearea și întreținerea instituțiilor de caritate și de educație pe teritoriul moșiilor respective. Etapa se caracterizează prin discuții importante, purtate de deputații în Adunarea Zemstvei Basarabiei cu privire la necesitatea organizării învățământului agricol în provincie și a localităților în care trebuiau deschise școlile, prin identificarea argumentelor, inclusiv istorice, privind dreptul basarabenilor asupra veniturilor de pe moșiile închinată și altele. De asemenea, la această etapă s-a purtat o comunicare scrisă intensă dintre autoritățile guberniale și cele centrale cu referire la argumentele în favoarea deschiderii acestor școli, despre dreptul Basarabiei și a zemstvei asupra veniturilor de pe moșiile închinată, discuții în privința localităților în care trebuiau create instituțiile de învățământ agricol etc. Insistența autorităților guberniale și argumentele invocate au determinat guvernul țarist să accepte ideea creării celor trei școli agricole la Grinăuți, județul Soroca, Cucuruzeni, județul Orhei, și Purcari, județul Akkerman, cu finanțarea creării și întreținerii lor din partea bugetului creat din veniturile moșiilor închinată mănăstirilor răsăritene.

În cea de a doua etapă, negocierile dintre Zemstva Basarabiei și guvernul de la Petersburg s-a concentrat pe *problema alocării veniturilor moșiilor din Basarabia* închinată Locurilor Sfinte din Răsărit. Etapa se caracterizează printr-o corespondență intensivă dintre guvernatorul Basarabiei, Consiliul Zemstvei Guberniale cu instituțiile centrale ale statului rus: Ministerul Patrimoniului Statului, Ministerul Învățământului Public, Ministerul de Interne, cărora le-au fost repartizate cote din partea egală cu 2/5 din veniturile moșiilor închinată. Autoritățile țariste centrale au tergiversat prin diferite metode luarea unei decizii de transferare a fondurilor solicitate de drept de Zemstva Basarabiei, invocând diferite motive. În primul rând, deoarece demersul de alocare a fondurilor respective pentru crearea și întreținerea școlilor agricole elementare se examina împreună cu cel care solicita crearea, din aceeași sursă, a unui azil pentru alienați în or. Chișinău, iar guvernul țarist pretexta încălcarea Înaltei Hotărâri imperiale din 21 mai 1876, inclusiv clauza care stipula că veniturile moșiilor închinată vor fi utilizate pentru crearea instituțiilor „agreate de Domnul” doar pe teritoriul acestor moșii. După ce Zemstva gubernială a invocat, pe de o parte, precedentul Sfântului Sinod, care a creat și întreținut instituții religioase (biserici, mănăstiri, școli teologice sau parohiale etc.) pe tot teritoriul Basarabiei și de care au beneficiat toți locuitorii guberniei, iar pe de altă parte, Zemstva a argumentat că deși școlile agricole proiectate nu fac parte din același proiect cu azilul, mai mult decât atât, ele chiar se preconizează a fi deschise pe moșiile închinată, guvernul nu a mai putut exploata acest motiv de tergiversare a luării deciziei. Printre alte motive de amânare a deciziei despre alocarea unei părți din veniturile moșiilor închinată l-au constituit lipsa documentelor care ar reglementa crearea și funcționarea școlilor (statutul școlilor, statutul de funcțiune,

devizul de cheltuieli etc.), apoi faptul că imperiul întâmpină mari dificultăți după războiul cu Turcia etc., etc. Și, după ce s-a decis alocarea fondurilor, suma care va fi alocată într-o tranșă pentru construcția clădirilor și dependențelor școlilor și crearea loturilor și atelierelor experimentale și cea alocată anual pentru întreținerea celor trei școli, în cea de a treia etapă, care intervine după anul 1892, guvernul țarist va tergiversa transferarea banilor către Zemstva Gubernială a Basarabiei, sugerându-le prin intermediul guvernatorului Basarabiei că, ținând cont de impetuozitatea organizării învățământului agricol, autoritățile locale ar putea achita construcția clădirilor din bugetul Zemstvei ca ulterior să facă demersuri de acoperire a acestor cheltuieli cu transferurile de la Petersburg sau, în general, să cofinanțeze construcția clădirilor și dependențelor celor trei școli, astfel încât la 1 septembrie 1893 ele să-și înceapă activitatea, dar această problemă va constitui obiectul altei cercetări.

BIBLIOGRAFIE:

- Beaud 2001:** Michel Baud, Istoria capitalismului (de la 1500 până în 2000) (Chișinău, 2001).
- Chirtoagă 2013:** Ion Chirtoagă, La originea științei și învățământului agrar din Moldova. Enciclopedia. În: Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, 1 (4), 2013, 17-26.
- Coadă 2009:** Ludmila Coadă, Zemstva Basarabiei, Aspecte istorico-juridice (Chișinău 2009).
- Danilov 2016:** Maria Danilov, Școala de pomicultură și viticultură de la Akkerman (Cetatea Albă). 1832–1833. În: Revista de istorie a Moldovei, 2016, 3 (107), 36-48.
- Danilov 2017:** Maria Danilov, Școala de pomicultură din Chișinău: proiecte, experiențe și realizări (1842–1867). În: Revista de Istorie a Moldovei, 2017, 3 (111), 35-46.
- Moraru 1995:** Anton Moraru, Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria. 1812–1993 (Chișinău, 1995).
- Purici 2012:** Ștefan Purici, Istoria Basarabiei (București, 2012).
- Republica 2010:** Republica Moldova, Ediție enciclopedică (Chișinău, 2010).
- Tomuleț 2011:** Valentin Tomuleț, Basarabia în epoca modernă (1812–1918). Instituții, regulamente, termeni), vol. III (Chișinău, 2011).
- Tomuleț 2012:** Valentin Tomuleț, Etapele și specificul incorporării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (anii 1812–1868/1873). În: Revista Limba Română, 5-6, XXII, 2012, 65-80.
- Tomuleț 2014:** Valentin Tomuleț, Basarabia în epoca modernă (1812–1918). Instituții, regulamente, termeni. Ediția a II-a, revăzută și adăugită (Chișinău, 2014).
- Scutelnic 2007:** Valeriu Scutelnic. Regulamentul despre relațiile agrare ale țăranilor regiunii Basarabia. În: Revista de istorie a Moldovei, 2007, 1, 60-78.
- Бессарабское 1893:** О постройкѣ трехъ низшихъ сельско-хозяйственныхъ школь. În: Бессарабское Губернское Земское Собрание XXIV очередного созыва. Отчеты и доклады. Тип. А. С. Степановой (Кишиневъ, 1893), 202-235, 509.
- Бессарабское 1893а:** О сельско-хозяйственныхъ школахъ. În: Бессарабское Губернское Земское Собрание XXV очередного созыва. Отчеты и доклады Губернской Земской Управы и постановления собранія. Тип. В. Либаха (Кишиневъ, 1893), 246-270.
- Вестникъ 1881:** О сельско-хозяйственныхъ школахъ. În: Вестникъ Бессарабского Земства, издаваемый Губернскою Земскою Управою. Кишиневъ, 1881, XI/1-2, 14-15.
- Вестникъ 1882а:** Объ открытіи в Бессарабской губерніи сельскихъ школь и дома для умалишенныхъ съ именій, преклоненныхъ святымя мѣстамъ. În: Вестникъ Бессарабского Земства, издаваемый губернской земскою управою, Кишиневъ, XII/1882, Nr. 1-2, 189-192.

Вестник 1882: Обь открытіи сельско-хозяйственныхъ школь. Проектъ устава этихъ школь. Їп: Вестникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Губернскою Земскою Управою. Кишиневъ, 1882, XII/11-12, 1-26; 39-42.

Вестник 1883: Отчетъ о дѣйствіяхъ Бессарабской земской управы съ 1-го ноября 1881 по 1-е ноября 1882 г., представленный губернскому земскому собранію XIV очереднаго созыва. Їп: Вестникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Губернскою Земскою Управою. Кишиневъ, 1883, XIII/1-2, III/1-2.

Вестник 1884: Обь открытіи низшихъ сельско-хозяйственныхъ школь въ Бессарабіи. Їп: Вестникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Губернскою Земскою Управою. Кишиневъ, 1884, XIV/1-2, 185-186.

Вестник 1885: Обь экономическомъ положеніи Бессарабской губерніи и мѣрахъ къ его улучшенію. Їп: Вестникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Губернскою Земскою Управою. Кишиневъ, 1885, XV/1-2, 119-128.

Вепренцева 1013: Т. А. Вепренцева, Материальное положение учителей и врачей в российской провинции во второй половине XIX - начале XX веков. Їп: Известия ТулГУ. Гуманитарные науки, 2013, 2, 157-167. <https://e.lanbook.com/journal/issue/291994> (accesat 12.VII.2019).

Гаков 2007: Владимир Гаков, Жизнь удалась? Как жили, сколько и на чём зарабатывали, сколько и на что тратили «старые» русские (Москва, 2007). <https://statehistory.ru/5720/TSeny-i-zarplaty-kontsa-19---nachala-20-vv/> (accesat 12.VII.2019).

Гросул 1972: Я. С. Гросул, И. Г. Будак, Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905 гг.) (Кишинев, 1972).

Гросул 1956: Я. Гросул, И. Будак, Крестьянская реформа 60-70-х годов XIX века в Бессарабии (Кишинев, 1956).

История 1951: История Молдавии, vol. I (Chişinău, 1951).

История 2001: История Бессарабии /от истоков до 1998 года/ коорд. Иоан Скурту (Кишинэу, 2001).

Китанина 2011: Т. М. Китанина, Хлебная торговля России в конце XIX - начале XX века. Стратегия выживания, модернизационные процессы, правительственная политика (СПб., 2011).

Крачун 1985: Т. А. Крачун, Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии (Кишинев, 1981).

Неручев 1881: М. В. Неручев, О хлебной торговль Соединенныхъ Штатовъ Сѣв. Америки. Р. Орбинскаго. С.-Пб. 1880 года. Їп: Вестникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Губернской земской управой. Кишиневъ, 1881, 9-10, 15-23.

Неручев 1881: М. В. Неручев, О народномъ сельскохозяйственномъ образованіи Їп: Вестникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Губернской земской управой. Кишиневъ, 1882, 3-4, 57-69.

Отчеты 1894: Бессарабское Земство. Губернское Земское Собрание XXV очереднаго созыва: Отчеты и доклады Губернской Земской Управы и постановленія собранія. (Кишиневъ, 1894).

Сборникъ 1875: Сборникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Бессарабскою губернскою Земскою Управою, Кишиневъ, 1875, 2-3, 483-517.

Сборникъ 1877: Сборникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ Областною Земскою Управою, Кишиневъ, 1877. Год VII, 1, 22-26.

Сборникъ 1879: Сборникъ Бессарабскаго Земства, издаваемыйъ губернскою Земскою Управою, Кишиневъ, 1879. Год IX, №. 1, 91, 202.